

ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ

УДК 378.016/.017:54

Наталія Горбатюк

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті подана характеристика сутності особистісно орієнтованого виховання та навчання, розкрито їх значення в навчальному процесі з метою оптимізації закріплення та засвоєння знань, умінь та навичок з хімії. Встановлено, що при такому навчанні та вихованні особистість наділена суб'єктними властивостями (її незалежність, здатність до вибору, рефлексії, саморегуляції), виступає системоутворюючим началом педагогічного процесу, головними цілями при цьому стає створення умов для розвитку індивідуально-особистісних здібностей, властивостей. Доведено, що одним з найефективніших підходів до навчання хімічних дисциплін є особистісно орієнтоване навчання та виховання, котре сприяє гармонійному розвитку та розкриттю творчого потенціалу студентів, позбавленню невпевненості в собі, зменшенню суперечності між рівнем набутих теоретичних знань та можливістю продуктивного використання їх в професійній діяльності.

Ключові слова: *особистість, навчання, виховання, технологія, викладач, особистісно орієнтоване навчання, особистісно зорієнтоване виховання, хімічні дисципліни.*

The article focuses on personally oriented education in the process of teaching chemical disciplines, actual issues of teaching chemical disciplines using the technologies of personally oriented education. Characteristic of the essence of personally oriented education, their significance in educational process in order to optimize consolidation and assimilation of knowledge, skills and abilities in chemistry has been given. It is stated that in such training and upbringing, the personality is endowed with subjective properties (its independence, ability to choose, reflection, self-regulation), acts as the system-forming basis of the pedagogical process, where the main goals is to create conditions for the development of individual-personality abilities and properties. It is proved that personally oriented education is one of the most effective approach to study chemical disciplines, which contributes to the harmonious development and disclosure of students' creative potential, lack of self-confidence, reduction of the contradiction between the level of acquired theoretical knowledge and the possibility of their productive use in professional activities. Personally oriented education is an organization of training on the

basis of deep respect for the pupil's personality, taking into account the peculiarities of individual development, the attitude towards him as a conscious responsible subject of educational interaction. It involves the formation of a holistic person who realizes his dignity and respects other people. It is a personally oriented approach that provides creation of new mechanisms of education and is based on the principles of deep respect for the individual, which ensures the individualization of professional training and education, the formation of creative personality for further professional activities.

Keywords: *personality, education, technology, teacher, personally oriented education, personally oriented up-bringing, chemical disciplines.*

Нова соціальна, політична та економічна ситуація в незалежній Україні потребує переорієнтації освітнього процесу на особистісно орієнтовану основу. Законодавчі документи, які формують сучасну державну політику в галузі освіти, засвідчують, що підготовка майбутніх учителів хімії – одне з головних завдань, котре постає перед вищою школою та водночас акцентує увагу на формуванні соціально затребуваної особистості з широким світоглядом і високим рівнем культури, здатної до самопізнання, самовизначення, самореалізації. Віддаючи перевагу напрямку розвитку особистості, реалізації власного потенціалу кожного студента впроваджуються принципи гуманізації, демократизації та ін. А. Коробченко пише: «Нині ми виходимо на новий рівень розвитку освіти, створення такої її системи, яка забезпечує в процесі навчання умови для найефективнішої самореалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу, формування основних життєвих компетенцій, уміння ефективно взаємодіяти з іншими в процесі діяльності. Головною умовою реалізації цієї мети є парадигма особистісно-орієнтованого навчання. Сутність її полягає в тому, що неповторність особистості, її суб'єктний досвід не тільки приймають і поважають педагоги, а й визначають його фактором педагогічного процесу. Процес навчання й виховання будується з урахуванням суб'єктного досвіду тих, хто навчається» [9, с. 6].

Дослідженням особистісно зорієнтованої освіти та виховання займаються М. Алексеєва, Д. Белухіна, І. Бех, О. Бондаревська, С. Подмазін, В. Рибалка, В. Сериков, І. Якиманська та ін.

Метою статті є аналіз технології особистісно зорієнтованого навчання та виховання студентів у процесі викладання хімічних дисциплін.

І. Якиманська зазначає, що «особистісно-орієнтоване навчання – це таке навчання, де на чільне місце ставиться особистість дитини, її самобутність, самоцінність, суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти. Якщо в традиційній філософії освіти соціально-педагогічні моделі розвитку особистості описувалися у вигляді зразків, еталонів пізнання (пізнавальної діяльності), то особистісно-орієнтоване навчання виходить із визнання унікальності

суб'єктного досвіду самого учня, як важливого джерела індивідуальної життєдіяльності, що проявляється, зокрема, в пізнанні» [14, с. 31]. Зокрема, вона також визначає вихідні положення такої системи навчання:

1) особистісно орієнтоване навчання повинно забезпечити розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності;

2) зміст освіти, її засоби й методи організуються так, щоб студент міг вибрати предметний матеріал, його вид та форму;

3) освітній процес особистісно орієнтованого навчання має забезпечувати кожному студенту, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності;

4) критеріальна база особистісно орієнтованого навчання враховує не тільки рівень досягнутих знань, вмінь, але і сформованість певного інтелекту;

5) освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей студента, що є основною метою сучасної освіти;

6) освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, можливості творчого вдосконалення, широке використання суб'єктного досвіду в інтерпретації та оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно значущих цінностей і внутрішніх настанов;

7) найважливішими чинниками навчального процесу є ті, що розвивають індивідуальність студента, створюють умови для його саморозвитку та самовираження;

8) особистісно орієнтоване навчання будується на принципі варіативності [16, с. 5–6].

У процесі викладання хімічних дисциплін, крім впровадження особистісно орієнтованого навчання, яке відбувається під час читання лекцій, проведенні практичних, лабораторних занять комплексно застосовується особистісно зорієнтоване виховання.

Є. Бондаревська зауважує, що особистісно зорієнтоване виховання – самоорганізований процес, в котрому власні зусилля особистості мають першорядне значення. Першопричиною особистісно зорієнтованого виховання є сама особистість, її внутрішнє прагнення по-іншому організувати власне життя і оточуюче середовище, знайти індивідуальний шлях свого розвитку, свій особистий образ. Щоб історія особистого образу відбулася, виховання створює середовище особистісного саморозвитку, включає дитину в життєтворчість, підтримує індивідуальність і самобутність кожної дитячої особистості. Така загальна стратегія особистісно зорієнтованого виховання [8, с. 69].

«Особистісно-зорієнтоване виховання – це утвердження особистості як вищої цінності буття, навколо котрої згуртовуються інші суспільні

пріоритети, навіть істина при ньому виступає не як мета, а як засіб розвитку духовності особистості. При цьому все, що оточує дитину, все, що вона так або інакше включає в предметну і психічну діяльність, складає середовище виховання, середовище освіти особистості», – пише С. Подмазін [12, с. 170–171]. Отже, в основу особистісно зорієнтованого виховання покладені суб'єкт-суб'єктні відношення викладача та студента у процесі викладання дисциплін хімічного циклу («Методика навчання хімії», «Методика розв'язання задач з хімії», «Неорганічна хімія» та ін.). Студент є суб'єктом виховання, але ні в якому разі не об'єктом виховання, як це було раніше. Особистість студента є найвищою цінністю. «Особистісно орієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети», – зазначає І. Бех [4, с. 29].

Метод співбуття учителя та учня – це «...спосіб життєдіяльності, сумісної життєдіяльності. Основний засіб впливу при ньому на дитину – вплив особистістю. Вплив особистістю – це центральний домінуючий метод, але для цього самому вчителю потрібно стати особистістю» [3, с. 7].

А. Бойко в книзі «Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації» зазначає, що в основу співробітництва покладено, по-перше, підхід до особистості як соціально відповідальної, активної, здатної до самовизначення на самовиховання і саморегуляцію вчинків і дій, з установкою на моральний вибір, особистості, цілеспрямовано формуючої себе. По-друге, у взаємодії на рівні співробітництва вчитель зорієнтований на особистість, його індивідуальні та психологічні особливості, здібності. По-третє, співробітництво вимагає творчості вчителя і плюралізму в розв'язанні завдань навчання та виховання [7, с. 77]. Таким чином, педагог готує студента до самостійного життя. Студент, будучи дорослою людиною, завжди з великою шанною буде згадувати порядного викладача. Студент – це не інструмент, який можна покласти і він роками буде лежати нерухомо. Усі радощі і прикрощі життя повинен розділяти з ними викладач. Водночас педагог не повинен виконувати усі примхи студентів. Тільки справедлива душа викладача зуміє дійти до серця студента. Педагог, перш за все, повинен бути особистістю, на котру будуть рівнятися його вихованці. «Вихователю необхідне знання того, як його “Я”, його особистісні якості стають надбанням дітей, як своєрідно, стосовно специфіки віку, вони інтерпретуються дітьми, яке значення набувають для вихованців. Адекватність чи неадекватність “Я – образу” вихователя його реальним проявам у педагогічній діяльності може стати причиною успіху чи неуспіху його праці» [5, с. 13].

У статті І. Беґа «Наукові принципи особистісно зорієнтованого виховання школярів» викладені позиції на яких ґрунтується особистісно зорієнтоване виховання:

1. Новий погляд на особистість як мету освіти. Ідеї особистісної

спрямованості навчально-виховного процесу.

2. Ідея гуманізації і демократизації педагогічної взаємодії.

3. Відмова від прямого примусу як методу, який не дає результатів в сучасних умовах.

4. Нове трактування індивідуального підходу. Це не просто використання індивідуальності. Ми ставимо завдання формувати спрямовану індивідуальність. Нам потрібна унікальна індивідуальність, тому що людина буде жити в динамічному світі.

5. Формування позитивної «Я» – концепції, тобто формування «Я» – образу [3, с. 8–9].

Отже, виходячи з даних положень викладач повинен орієнтуватися на демократичні, гуманні принципи виховання у процесі викладання хімічних дисциплін. На сучасному етапі модернізації суспільства гуманні ідеї не будуть реалізовані без орієнтації освітнього процесу на загальнолюдські цінності, на ідеали.

На гуманній співпраці викладача та студента, на суб'єкт-суб'єктних взаємовідносинах базується особистісно зорієнтоване навчання та виховання у процесі викладання хімічних дисциплін. Особистісно зорієнтований підхід до студентів при викладанні хімічних дисциплін дає змогу виховувати у них гуманні погляди на навколишній світ, глибокі духовні почуття. І. Якіманська підкреслює, що в основі особистісно орієнтованого підходу «лежить визнання індивідуальності, самоцінності кожної людини, її розвитку не як колективного об'єкту, але, перш за все, як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом» [15, с. 9].

Особистість – це наш національний добробут. Від того, якою людиною вона буде в житті, який творчий потенціал буде мати і в яке русло вона його спрямує залежить життя нашої України. Нам не потрібні «середні люди». Нам потрібні висококваліфіковані кадри, творчо мислячі, духовно здорові особистості. Спільні зусилля школи, родини, суспільства, вищого навчального закладу повинні виховувати добропорядне покоління, яке буде дбати про рідну землю, про Батька та Матір, про свій народ, про свою Батьківщину.

Для здійснення виховного впливу на розвиток та становлення студента як особистості ефективним є застосування індивідуального підходу в процесі викладання дисциплін хімічного циклу.

І. Якіманська робить зауваження щодо використання терміну «індивідуально-диференційований підхід» [15, с. 75] до студента у навчанні. Вона зазначає, що інколи термін «індивідуальний» ототожнюють з «диференційованим», що неправомірно.

Індивідуальний підхід передбачає підвищену увагу до зростаючої особистості, до її інтересів, поглядів, переживань. «Індивідуальна своєрідність особистості неповторна. Це стосується як видатних,

талановитих, так і “рядових” людей. Поняття всебічного розвитку особистості не виключає, а включає різні індивідуальні його варіанти» [10, с. 376].

Саме у процесі викладання хімічних дисциплін під час проведення лабораторних, практичних занять з хімічних дисциплін індивідуальний підхід сприяє кращому засвоєнню, осмисленню матеріалу, підготовлює їх до самостійного життя.

Особистісно орієнтований виховний процес будується не просто на врахуванні індивідуальних особливостей вихованців, а на послідовному завжди і в усьому ставленні до них як до особистостей, як до відповідальних і свідомих суб'єктів діяльності [6, с. 11].

Кожен студент, як неповторна унікальна індивідуальність, постійно намагається знайти себе, знайти своє власне «Я», повірити в свої сили. Фундаментом виховання гуманно творчої, інтелектуально розвиненої, духовно багатой особистості є багатогранність ціннісних орієнтирів, котрі служать базисом для власного життя. Квінтесенцією життєтворчості людини є вивчення власного «Я». Формування «Я» у дитини повинно бути у центрі уваги учителя. Педагог «створює ситуації, що орієнтують свідомість дитини на себе, на свої переживання з приводу засвоєваної особистісної цінності» [2, с. 13].

У процесі розвитку студента формується його власне життя, виходячи з її світогляду, мети життя, тобто її «Я». «Я» необхідне кожному студенту. З «Я» тісно переплітаються поняття Я-концепція, Я-образ, свідомість, самосвідомість. Р. Бернс зазначав: «Я-концепція, по суті, визначає не просто те, що собою являє індивід, але й те, що він про себе думає, як дивиться на своє діяльне начало і можливості розвитку в майбутньому» [1, с. 31].

І. Бех пише: «Щодо особистості, образу “Я”, то це її ядро, незмінна суть, яка залишається з нею протягом усього її життя, незважаючи на мінливі обставини і зміни в оцінках і почуттях».

«Особистісна цінність – це психологічне новоутворення, що відображає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену сферу довкілля, через ставлення до якої він виділяє, усвідомлює і утверджує себе, своє “Я”, і в результаті цього ця сфера стає простором його життєдіяльності» [2, с. 10–11].

І. Бех зазначає, що «дане визначення поняття “особистісна цінність” і має стати програмною схемою виховної роботи, яка ґрунтується не на використанні механізмів зовнішнього підкріплення, а на механізмах свідомості суб'єкта» [2, с. 11]. Ми з цією думкою погоджуємося, адже педагог має визнавати студента, його поведінку, направляти дії студента на благородність його душі, на розвиток особистісних цінностей для майбутньої його професії. Учитель завжди повинен любити і чути свого студента, розуміти його «Я», навіть якщо воно є суперечливим. До нього, в

першу чергу, потрібно ставитися як до особистості.

Головною рушійною силою в організації особистісно зорієнтованого навчання та виховання в закладі вищої освіти у процесі викладання хімічних дисциплін є викладач. В. Кузь зазначав: «З виникненням нової парадигми – “самореалізації особистості” постає нагальна потреба у новому вчителіві, який був би здатний в її умовах працювати. Тут взаємини між учителем та учнем як основними суб'єктами педагогічного процесу характеризуються як партнерські, як створення умов для вільного самовизначення, самоутвердження і учня, і його педагога, як процес не абстрактного формування учня, а продукування рольової функції “образу особистості”» [11, с. 19].

У спілкуванні викладача та студента у процесі проведення лабораторно-практичних занять з хімічних дисциплін слово є духовним джерелом. «Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити», – писав В. Сухомлинський [13, с. 321]. Отже, через слово вчитель передає своїм вихованцям багатство думок, переживань, почуттів.

Особистісно-орієнтоване навчання та виховання передбачає реалізацію в навчальному процесі особистісного підходу під час самостійної роботи у процесі викладання хімічних дисциплін («Методика навчання хімії», «Методика розв'язання задач з хімії», «Методика навчання хімії у профільній школі» та ін.), який передбачає виявлення індивідуальних особливостей студентів, що забезпечує індивідуалізацію фахового навчання і виховання, формування творчої індивідуальності для подальшої професійної діяльності.

Отже, особистісно зорієнтоване навчання та виховання передбачають багатогранний комплексний підхід до розвитку особистості в процесі викладання хімічних дисциплін, що дає можливість торкнутися усіх граней її внутрішнього світу і, таким чином, спонукати задуматися над міжлюдськими стосунками, формувати гуманні уявлення, бачити світ очима інших людей. Подальшого дослідження потребує проблема використання особистісно орієнтованого навчання та виховання в процесі навчання природничих дисциплін у процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитания. М.: Прогресс, 1986. 421 с.
2. Бех І. Біля витоків сутності особистості. *Шлях освіти*. 1999. № 2. С. 10–14.
3. Бех І. Д. Наукові принципи особистісно зорієнтованого виховання школярів. В. О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26 травня 2000 р. / Уманський держ. педагог. ун-т імені Павла

- Тичини; відп. ред. В. Г. Кузь. К.: Наук. світ, 2000. С. 7–10.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтовані виховання. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
  5. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації. *Рідна школа*. 1999. № 12. С. 13–16.
  6. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 10–13.
  7. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: навч.-метод. посіб. К.: ІЗМН 1996. 232 с.
  8. Бондаревская Е. В. Вариативность стратегии личностно-ориентированого воспитания. *Лучшие страницы педагогической прессы*. 2001. № 1. С. 63–71.
  9. Коробченко А. А. Проблеми особистісно-орієнтованого навчання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ: БДПУ, 2005. № 4. С. 5–12.
  10. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під. ред. М. Л. Проколієнко; упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. К.: Рад. шк., 1989. 608 с.
  11. Кузь В. Г. Школа В. Сухомлинського – школа самореалізації особистості. *В. О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання: матеріали Всеукраїнської наук.-пркт. конф., 26 травня 2000 р. / Уманський держ. педагог. ун-т імені Павла Тичини; відп. ред. В. Г. Кузь. К.: Наук. світ, 2000. С. 19–26.*
  12. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование. Запорожье: Просвіта, 2000. 250 с.
  13. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. К.: Рад. шк., 1977. Т. 5: Статті. С. 321–330.*
  14. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно ориентированого обучения. *Вопросы психологии*. 1995. № 2. С. 31–42.
  15. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М.: Сентябрь, 1996. 96 с.